

Аналіз даних, наведених вище в таблицях та рисунках, свідчить: що зі зниженням продуктивності праці погіршуються економічні показники в промисловості, що вказує на необхідність нагального стабільного підвищення її рівня. Тому на всіх рівнях економіки виникає необхідність розробки системи мотивації праці, регуляторами якої є інтереси, стимули, потреби, раціональна організація праці в промисловості краю, що забезпечує зростання ВВП України в цілому.

Література

1. *Васильєва Т.* Труд — отец богатства // Бизнес. — № 15. — 2003. — С. 45—49.
2. *Воронов А.* Производительность труда и конкурентоспособность: две стороны одной медали // Человек и труд. — №12. — 2002. — С.66—69.
3. Статистичний щорічник Черкаської області за 2005 р.

Стаття надійшла до редакції 24.01.2007

УДК 332.145

А. О. Петкова, д-р екон. наук, доц.,
В. Є. Снитюк, канд. техн. наук, доц.,
Черкаський державний технологічний університет

НОВІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМ КАПІТАЛОМ У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ

АНОТАЦІЯ. У статті узагальнено сучасні світові тенденції функціонування людського капіталу. Встановлено особливості взаємодії економічного розвитку та характеристик людського капіталу регіонів (країв) України та запропоновано напрями підвищення крайового потенціалу.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Регіон, економічний розвиток, якість життя, глобалізація, людський капітал, конкурентні переваги

З часу свого започаткування на межі 50—60-х рр. XX ст. теорія людського капіталу Т. Шульца та Г. Беккера стала

класичною, однак вона не втрачає своєї актуальності та ініціює нові дискусії, наукові підходи, напрями досліджень. Із становленням нової парадигми економічної науки, що є об'єктивною потребою ХХІ ст., роль та значення людини в господарському просторі певною мірою змінюються. Сучасні світові тенденції спрямовані на поновлення пріоритету людини, особистості як першооснови науково-теоретичних побудов. Класичне розуміння економічного інтересу як рушійної сили суспільного прогресу необхідно доповнити та обґрунтувати з позицій національної ментальності. Згідно зі слушним твердженням Є. В. Балацького, тепер національні стереотипи мислення визначають напрям розвитку економіки [1, с. 65].

Проблематика формування, використання, управління людськими ресурсами, функціонування людського капіталу є досить ґрунтовно дослідженою в українській економічній науці. Вагомий внесок до її розробки здійснили С. І. Бандур, Д. П. Богиня, Н.Д.Голікова, О.А.Грішнова, Г.О. Зелінська, С.Г. Климко, В.І.Куценко, Е.М. Лібанова, У.Я. Садова, Л. Семів. Водночас, зниження якості життя населення, негативні тенденції в сучасному демографічному розвитку країни, погіршення кількісних та якісних характеристик трудових ресурсів країни, а відтак — обмеження можливостей довгострокового збалансованого економічного розвитку — все це зумовлює актуальність подальших наукових досліджень у даному напрямі, здатних стати основою системної державної соціально-ефективної політики. Метою даної статті є узагальнення сучасних тенденцій функціонування людського капіталу, встановлення ступеня відповідності їм процесів, що відбуваються в Україні та визначення концептуальних засад якісного прориву національного самовизначення в сучасному глобалізованому світі.

Упродовж другої половини ХХ ст. найбільш поширеним у теорії людського капіталу залишався факторний підхід, сиріч ототожнення його із класичним фактором суспільного виробництва. Відтак, людський капітал найчастіше трактується як зосереджений у людині запас здібностей, знань, навичок, що значно схематизує розуміння сутності людини як об'єкта й одночасно суб'єкта суспільного прогресу. У сучасній економічній науці широко використовується поняття ефективності інвестування в людський капітал. Ідеться про формування людського капіталу подібно до нагромадження фізичного чи фінансового, коли частина доходу відволікається

від поточного споживання для отримання додаткових доходів у майбутньому. Застосовується також у даному контексті і поняття внутрішньої норми віддачі, що подібна до норми прибутку на капітал і дозволяє оцінювати ефективність інвестування, наприклад, в освіту для підвищення ефективності інвестицій у людський капітал.

У сучасному постмодерністському світі в ході становлення нової парадигми мережевого інформаційного суспільства відбуваються кардинальні зміни місця людини в ньому. По-перше, нині прискорено зростає роль спеціальних знань та професійних навичок особистості, що значно видозмінює проблематику відносин власності. Якщо в індустріальному суспільстві домінували права власності на основні фактори виробництва, саме вони визначали специфіку суспільного виробництва та розподілу. За постмодерністського устрою пріоритети розподіляються в напрямі домінування єдності особистості та специфічних характеристик її людського капіталу, що можуть виступати своєрідним високопродуктивним засобом виробництва. Тож, провідним чинником виробництва стає саме якісний людський капітал, невід'ємний від його власника.

По-друге, в нових умовах абсолютно специфічно трактується ефективність використання людського капіталу. Якщо традиційно ефективність визначається як співвідношення результатів і витрат, у даному контексті її обраховують як обсяг витрачених трудових ресурсів на одиницю виробленого продукту. Ситуація інша в разі використання складних, багатофункціональних видів діяльності людини. Тоді ефективність слід визначати за ступенем гнучкості і правильністю здійснюваного процесу цілепокладання. Отже, для оцінки ефективності сучасних видів економічної діяльності необхідно враховувати адекватність ті гнучкості процесу цілепокладання, відповідність цілей і результатів діяльності [1, с. 63].

Аналіз формування та використання людського капіталу в Україні та її регіонах засвідчує, що ситуація далека від задовільної. Необхідно посилювати соціальну спрямованість економічного розвитку, оскільки це не лише відповідає логіці цивілізаційного поступу, а й дозволить стабілізувати та прискорити процес модернізації української економіки.

Відповідно до концепції якості життя населення, що, за визначенням В. Б. Артеменка [2], диференційована в розрізі

складових: якість населення, рівень життя населення, якість соціальної сфери (чи соціальна безпека), якість навколишнього природного середовища (довкілля), якість природнокліматичних умов, були відібрані первісні індикатори, що відображають зазначені аспекти. Добір первісних індикаторів детермінований доступністю статистичної інформації щодо об'єкта дослідження та емпіричним підходом визначення ступеня впливу певного індикатора на результативну ознаку.

Першочергово було поставлено завдання визначити вплив валової доданої вартості Y у розрахунку на одну особу за регіонами в порівнянних цінах (ВДВ) на чинники, що визначають розвиток людського потенціалу. В результаті попереднього аналізу встановлено, що найбільш значущими факторами є:

1. X_1 — чисельність населення на початок року (тис. осіб).
2. X_2 — кількість народжених по регіонах на 1000 чол. населення.
3. X_3 — кількість померлих по регіонах на 1000 чол. населення.
4. X_4 — доходи населення (грн) за регіонами у розрахунку на 1 особу.
5. X_5 — захворюваність на активний туберкульоз на 1000 чол. населення.
6. X_6 — кількість ВІЛ-інфікованих та хворих на СНІД на 1000 чол. населення.
7. X_7 — наявність промислових токсичних відходів у сховищах організованого складування (поховання) та на території підприємств (млн т / тис. кв. км).
8. X_8 — викиди забруднених зворотних вод у природні поверхневі об'єкти (млн м. куб./ тис. кв. км).
9. X_9 — викиди шкідливих речовин (т) в атмосферне повітря у розрахунку на кв. км.

Інформаційним забезпеченням розв'язання задачі були офіційні статистичні дані за період 1999—2004 р. Необхідною умовою розв'язання вихідної задачі є кластеризація регіонів України. Аналіз цільової функції кластеризації вказує на раціональність поділу регіонів України на три кластери. Однією із допоміжних задач є визначення наявності впливу ВДВ на чинники, що визначають розвиток людського потенціалу. Для цього була виконана кластеризація регіонів за обсягом ВДВ по

роках та в загальному і така ж операція виконана для кожного фактора людського потенціалу.

Аналіз кластеризації регіонів України за обсягами ВДВ на душу населення дозволяє констатувати стабільність першого кластера за всі роки дослідження, до якого увійшли Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Полтавська області. В окремі роки періоду дослідження до першого кластера входили Київська, Одеська, Харківська області, що відображає нестійку динаміку в них основного показника економічної результативності — валової доданої вартості в розрахунку на душу населення.

Другий кластер за даною ознакою був сформований стабільними його учасниками — Луганською, Миколаївською, Чернігівською областями, а також тими краями, що значну частину періоду входили до кластера — АР Крим, Вінницькою, Волинською, Івано-Франківською, Київською, Кіровоградською, Львівською, Рівненською областями. Третій кластер складають найслабші в економічному плані області — Житомирська, Закарпатська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька області. В окремі роки цей кластер поповнювався за рахунок Криму, Вінницької, Волинської, Івано-Франківської, Кіровоградської, Львівської, Рівненської областей. Особливо слід відзначити нестабільність динаміки ВДВ на душу населення Харківської області, в результаті якої край упродовж періоду дослідження потрапляв до всіх трьох кластерів.

Кластеризація регіонів України за кількістю населення та порівняння її із кластеризацією за першою ознакою, ВДВ на душу населення, дозволяє зафіксувати закономірність: у більшості випадків найбільші значення економічного розвитку, виміряні валовим випуском доданої вартості, мають краї з найбільшою кількістю населення. Це перший кластер за кількістю населення — Дніпропетровська, Донецька області. Другий кластер за цією ознакою сформований на основі АР Крим, Запорізької, Луганської, Львівської, Одеської, Харківської областей. Економічна результативність регіонів другого кластера за даною ознакою дозволила їм увійти переважно до першого та другого кластерів економічної результативності. Отже, взаємозв'язок і взаємозалежність економічної результативності регіонального розвитку та кількості населення відповідних країв є прямими. Регіони з більшим населенням у переважній більшості випадків мають вищі показники економічного розвитку. Це пояснюється кількома причинами,

зокрема — відповідною структурою крайових господарських комплексів, де основний внесок у створення регіонального продукту здійснюють ресурсомісткі промислові галузі зі значним ступенем використання трудових ресурсів. По-друге, вищі порівняно із середніми по країні показники кількості населення формують потужніші споживчі ринки — передумову прискореного розвитку галузей, що призначені для задоволення споживчих запитів, які, в свою чергу, продукують частину валового крайового продукту.

Кластеризація регіонів України за рівнем народжуваності, основним показником, що відображає основу природного відтворення населення, дозволяє чітко виокремити три кластери із постійною кількістю учасників: перший — Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Рівненська, Чернівецька області; другий — Вінницька, Житомирська, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька; третій — АР Крим, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Київська, Луганська, Полтавська, Сумська, Харківська, Чернігівська області. У даному разі спостерігається тенденція зменшення народжуваності зі зростанням виробленої валової доданої вартості.

Кластеризація країв, здійснена за кількістю померлих, відображає зворотний до попереднього розподіл об'єктів дослідження. Смертність населення в регіонах країни не відображає залежності із динамікою валової доданої вартості. Нижчою є смертність у краях з низьким рівнем ВДВ, вищою — у краях із середнім рівнем. Перший кластер склали регіони із найнижчим рівнем смертності — АР Крим, Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Чернівецька області; другий — Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Запорізька, Київська, Миколаївська, Одеська, Харківська, Хмельницька, Херсонська області. До третього кластера з найвищими показниками смертності населення належать Кіровоградська, Луганська, Полтавська, Сумська, Черкаська, Чернігівська області.

Рівень доходів є як безпосереднім результатом економічної активності населення краю, так і передумовою подальшого економічного зростання. Тому так важливо з'ясувати особливості територіальної диференціації доходів населення у зв'язку з динамікою ВДВ. Проведена кластеризація регіонів країни за рівнем доходів населення дозволяє виявити перший кластер країв-лідерів: Дніпропетровська, Донецька, Запорізька,

Харківська області. Саме в них спостерігаються і найвищі обсяги ВДВ на душу населення. Інші два кластери мають досить змінні межі, окремі області потрапляють до третього чи другого кластера в різні роки періоду дослідження. Так, переважно до другого кластера належать Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області. Очевидно, що до другого кластера потрапляють як області середнього рівня економічного розвитку, так і досить слабо розвинуті. Третій кластер сформовано переважно західними областями України — Вінницькою, Волинською, Житомирською, Закарпатською, Івано-Франківською, Тернопільською, Херсонською, Чернівецькою. Кластеризація країв за рівнем доходів указує на те, що регіони з одного кластера за рівнем доходів населення належать або відповідним кластерам, або кластерам нижчого рівня із розв'язку задачі кластеризації за рівнем ВДВ.

Кластеризація країв за індикаторами, що відображають стан здоров'я населення як складову якості населення за сучасною теорією людського капіталу, відображає досить стабільну ситуацію із захворюваністю. Так, за показником захворюваності на туберкульоз — хворобу, що є визнаним індикатором бідності та має епідемічний характер поширення в Україні, перший кластер — найбільшої поширеності складають Миколаївська, Херсонська, частково, — Луганська області. До другого кластера стабільно належать АР Крим, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Запорізька, Кіровоградська, Львівська, Одеська, Рівненська, Харківська, Чернігівська області. Отже, краї з високим рівнем ВДВ характеризуються середнім рівнем захворюваності на туберкульоз, а ті, що мають низький рівень ВДВ, характеризуються низьким рівнем захворюваності.

Захворюваність на СНІД має чітко виражену прив'язаність до регіонів вищого рівня економічного розвитку. Перший кластер сформований з Дніпропетровської, Донецької, Миколаївської, Одеської областей та АР Крим. Одинадцять країв належать до третього кластера, вісім — до другого. Цілком імовірно є залежність захворюваності на СНІД від великого скупчення населення, притаманного великим містам, а також локалізація в приморських регіонах із підвищеною міждержавною мобільністю населення.

Кластеризація регіонів за індикаторами забруднення навколишнього природного середовища відображає ступінь

екоємності виробництва, на якому спеціалізуються відповідні краї. Так, за обсягами промислових токсичних відходів виділяється Дніпропетровська область, яка одноосібно формує перший кластер. До другого входить єдина Донецька область, решта — до третього. Забрудненість поверхневих вод безпосередньо залежить від рівня економічного розвитку краю. Так, перший кластер за цим індикатором склали промислово-розвинуті області — Дніпропетровська, Донецька. Другий — Запорізька, почасти — Одеська. Решта областей за рівнем забруднення водних ресурсів належать до третього кластера. Забруднення атмосфери чітко відображає промислові краї — Дніпропетровську, Донецьку, Луганську області, а також почастки Івано-Франківську.

Тож, порівняно високий рівень ВДВ зумовлює екологічні проблеми у промислово-розвинутих регіонах, що призводить до зменшення народжуваності та збільшення смертності. Саме промислово-розвинуті краї, продукуючи вищі рівні валової доданої вартості на душу населення, характеризуються вищими показниками забруднення навколишнього природного середовища. Існує тенденція «запізнення» зростання доходів населення порівняно зі зростання ВДВ. Використаний метод наукового дослідження — цільова кластеризація — дозволяє групувати регіони за окремими чинниками, що визначають якість людського потенціалу країв і реалізовувати заходи регіональної політики в розрізі однорідних за характеристиками.

Урахування новітніх тенденцій розвитку людського капіталу та запровадження відповідних заходів в Україні дозволить чітко визначити пріоритети соціально ефективної економічної моделі. Управління якістю економічного розвитку на державному та крайовому рівнях передбачає врахування не тільки матеріальних чи грошових результатів, а й тих, які безпосередньо спрямовані на особистість і відображають соціальні, екологічні, морально-етичні та інші аспекти. Сучасні світові тенденції спрямовані на поновлення пріоритету людини, особистості як першооснови науково-теоретичних побудов. Класичне розуміння економічного інтересу як рушійної сили суспільного прогресу необхідно доповнити та обґрунтувати з позицій національної ментальності.

Література

1. Балацкий Е. В. Экономическая наука: новые вызовы современности // Мировая экономика и международные отношения. — 2006. — №1. — С. 61—67.

2. Артеменко В. Основи вимірювання регіонального розвитку з використанням концепції якості життя // Регіональна економіка. — 2003. — № 2. — С. 133—142.

Стаття надійшла до редакції 12.02.2007
УДК 65.014

І. А. Петрова, д-р. екон. наук, проф.,
КНЕУ імені Вадима Гетьмана

УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ У ПРОЦЕСІ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

АНОТАЦІЯ. У статті розглянуто небажані реакції персоналу на організаційні зміни. Крім активного і пасивного опору досліджується явище активної інерції — інтенсивного руху організації за старими траєкторіями. З широкого репертуару методів і способів подолання небажаних реакцій обрано гештальт — підхід, спрямований на формування усвідомлення природи і значення організаційних змін та особистої участі в них. Показані основи успішних стратегій і вимоги до керівників — лідерів даних процесів.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Організаційні зміни, стратегія змін, опір змінам, активна інерція, гештальт — метод.

Аналіз теорії та практики управління організаційними змінами демонструє поширеність такої ситуації: організації, стикаючись з впливами та викликами зовнішнього середовища, виявляють нездатність адекватно реагувати на них. У чому причина? У пасивному або активному опорі змінам? бездіяльності керівників? Чи навпаки, у посиленні інтенсивності всіляких дій? І перше, і друге може стати на заваді. Основна проблема виникає з вибором правильного вектору дій. Замість пошуку кардинально нових стежин розвитку організація продовжує рухатися вже знайомими шляхами. Це явище відомо в управлінні як активна інерція організації. Воно дещо нагадує фізичне явище активної інерції, коли тіло, рухаючись, здатне певний проміжок часу зберігати попередню траєкторію руху. Протягом часу активної інерції переміни відмирають самі по собі, а система повертається до стану попередньої рівноваги, тобто здійснюється організаційний гомеостаз. В принципі прагнення організації підтримувати рівновагу у відповідь на зміни та повертатися до попереднього